

Hunyadi Mátyás, a király

Hagyomány és megújulás
a királyi udvarban
1458–1490

DIONYSII HALICARNASEI ORIGINVM SIVE
ANTIQUITATVM ROMANARVM LIBER PRIMVS

VM MINIME VELLEM
pauca res: que reddi solent i pro
prij historiar: scribere de me
prefari cogit: nec extollendas
tamen laudibus meis super
uacaturus: qual molestas audi
tibus scio: nec in alios scriptores
calunias ipse coniecturus: ut Am
xilaus in proemii historiarum
fecit: utq Theopompus sed con
silia mea demonstrans: quibus su
ulus: quum hunc tractatum in
stitui: simulq rationem reddes

de facultatibus: per quas eor: que scribenda essent: peritiam
suscepi. Persuasus enim sum esse eis: qui uelint industrie sue po
steris monumenta relinquere: que non simul cum corpore con
sumat tempus: ac precipue scriptoribus historiarum: in quibus
omnes collocandam ueritatem suscipimus: prudentie initium
& sapientie: Primum quidem materias eligere pulchras & excel
lentes: plurimamq utilitatem eis: qui lecturi sunt: afferentes: de
inde parare congruas conseribende materie facultates: multa cu
diligentia atq industria. Nam qui de rebus ignobilibus: aut pra
uis: nullo ue dignis stu: lio: historias absoluerunt: siue in lucem
prodire expectentes: & quali nomine potui: siue uim suam in di
cendo: copiamq ostentare: nec ex illa cognitione probantur a
posteris: nec eloqui causa laudantur: quippe qui opinionem re
linquant legentibus eorum historias: quod ralem uiam sunt p
mulati: qualia ediderunt scripta. Ferme enim omnes existimat:
uamagnem esse animi uolucem: q: onationem: qui uero materiam
quidem eligunt optatam eam autem inuicem negligenterq os
ponunt: ex quali uno: auditu: nulli: quidem ab electione ea lau

Az első humanisták, a hatalmi reprezentáció korai ösztönzői Mátyás udvarában

Hunyadi Mátyás halála egy nagyszabású politikai és kulturális program megvalósítására irányuló, lázas munkával járó folyamatot szakított meg. A munkálatok utolsó stádiumáról csak részleges ismereteink vannak, amelyek mégis jól illusztrálják az egykori budai udvar kultúrájának színvonalát és kiterjedését, és sejtetni engedik, hová vezetett volna, ha Mátyásnak sikerül megvalósítania elképzeléseit. Elegendő csak a király halála után másolás céljából Firenzében maradt kódexekre vagy a kései krónikás, Heltai Gáspár által elbeszélte nagystílű budai Schola és az „ideális városnegyed” terveire¹ gondolnunk, máris felsejlenek előttünk annak a torzónak a körvonalai, amely befejezetlenül is érzékelteti Mátyás kivételes uralkodói becsvágát és kultúrateremtő képességét.

Becsvágát apjának, Hunyadi Jánosnak a törökön aratott katonai győzelmei éltették, amelyekért a hadvezért egész Európa ünnepelte. Hároméves volt, amikor apját Magyarország kormányzójává választották, ami gyermekei számára is fényes jövőt ígért. Hunyadi – mint ez jól ismert – a legkiválóbb képzést biztosította nekik. Az oktatást a lengyel Szánoki Gergelyre (Gregorž z Sannoka) bízták, aki a várnai vereség és I. Ulászló király halála (1444) után Magyarországon maradt, és Vitéz János váradi püspök környezetében talált menedéket. A tanítás feltehetően latin nyelven kezdődött, majd a gyermekek zsenge kora miatt úgy látták jónak, hogy először hazai nevelőtől, magyar nyelven tanuljanak. Így esett a választás Vitéz Jánosra.² Ő 1451-ig intézte Hunyadi levelezését, amelynek dokumentumait leveleskönyve őrzi.³ Bár Hunyadi kormányzói hivatala csak 1453-tól, azaz V. László tényleges uralkodásától kezdve szűnt meg, a levelezés intézését Vitéz feltehetően azért hagyta már korábban abba, mert 1450-1451 fordulóján tájt hazaérkeztek Magyarországra Itáliában jogi doktorátust szerzett hívei, Hangácsi Albert, Várdai István és Nicolaus Barius (Bánfalvi Miklós), akik az övéknél korszerűbb műveltséggel rendelkeztek, és azonnal a nemzetközi porondra léptek.⁴ Vitéz a Hunyadi fiúk többé-

kevésbé rendszeres oktatását is 1450 vége körül fejezte be. Akkortájt, akárcsak korábban, a várnai tragédia után, külföldre készült, hogy görög és latin irodalmi, vagyis humanista képzettséget szerezzen,⁵ azonban a kiskorú László király mellett vállalt tisztségei és a zavaros politikai helyzet másodszor is megakadályozták ebben.

Vitéz műveltsége skolasztikus jellegű volt, melyet hazájában és a bécsi egyetemen szerzett. Mátyást természetesen ebben a szellemben nevelte. Az irodalmi műveltség alapjaira, mindenekelőtt a trivium tárgyaira (grammatika, rétorika, dialektika) oktatta, méghozzá olyan eredményesen, hogy az itáliaiak is megcsodálták később Mátyás ékesszólását és műveltségét. Ezeket dicsérte benne IV. Sixtus pápa Mátyáshoz küldött követe, Bartolomeo Maraschi is a pápának írt levelében.⁶ Galeotto Marzio, aki a leginkább hitelesnek látszó ábrázolást hagyta ránk a királyról, nem volt annyira elragadtatva latintudásától, mint a szentszéki követ. Ő is dicséri latin nyelvét és szónoki képességeit, de azért megemlíti egy esetet, mikor Mátyás vétett a beszédében a latin grammatika szabályai ellen.⁷ A klasszikus latinság szabályaihoz viszonyítva a soloecizmus, azaz a nyelvtani–mondattani hibák, és a barbarizmus, azaz „barbár”, vagyis nemzeti nyelvű és az ókori latintól idegen szavak keverése a nyelvbe, Vitéz latin nyelvétől nem volt idegen.⁸ Az elemi ismeretek megszerzése után a király az ókori római irodalom nagyjait és a humanista szerzőket olvasva gyarapította klasszikus műveltségét. Ebben elsősorban Vitéztől kaphatott indíttatást, akinek a humanista kultúra iránti éhségét ugyancsak a könyvek táplálták.

Trónra lépése után Mátyás jó ideig maradéktalanul elfogadta és támogatta Vitéz kulturális törekvéseit, programjait. Mestere a hatalmi reprezentációval még Zsigmond, illetve I. (Habsburg) Albert király udvarában ismerkedett meg közelről, de III. Frigyes udvaráról is gazdag tapasztalatokkal rendelkezett. Mátyás számára különösen vonzó lehetett Vitéz unokaöccsének, Janus Pannoniusnak a személye és műveltsége. Vitéz maga is sokat tanulhatott a költőtől. Janus, aki itáliai stúdiumait befejezve 1458-ban éppen a király – s természetesen nagybátyja – szolgálatára érkezett haza Magyarországra,

1. A Dionysius Halicarnassensis-corvina címlapja, 1485–1490, Modena, Biblioteca Estense Universitaria (Kat. 4.10)

2. Marsilio Ficino éremportréja, 15. század vége,
Budapest, Szépművészeti Múzeum (Kat. 12.1)

eleven tárháza volt a humanista műveltségnek. Fiatalkorával, megnyerő külsejével, rendkívüli szellemességével Mátyás számára olyan társat jelentett, aki mellett erőfeszítések nélkül, szórakozva nyerhette el a legkorszerűbb ismereteket. A király méltányolta a költőt, bizalmába fogadta, tanult tőle, és a legnagyobb jótéteményekkel halmozta el.

A lakomák, amelyek után italozgatva könyveket is forgattak, a műveltség megszerzésének fontos fórumai voltak. Egy ilyen esztergomi társalgásról tudósít például Galeotto Marzio.⁹ A Francesco Bandini 1476-os Magyarországra érkezése után különösen híressé vált budai symposionok tehát egy korábbi hagyományt folytattak, illetve elevenítettek fel. A korai magyar symposionok egyik legismertebb résztvevője Janus Pannonius volt, aki 1469-ben Marsilio Ficinónak éppen a platóni *Symposion*hoz írt kommentárjai mellé kapta azt a „nevelői” feladatot a firenzei humanistától, hogy népszerűsítse Magyarországon Platont. Propagandájának fő befogadói Mátyás, valamint Vitéz és hívei voltak. Janus sikerrel ébresztette fel a király érdeklődését az ókori filozófus tanításai iránt, és ennek is köszönhető, hogy Bandini Magyarországra érkezése után Ficino fordításai és neoplatonikus filozófiája oly szíves fogadtatásra találtak Mátyásnál és környezetében.

A könyvkultuszra, könyvtárgyarapításra a király ugyancsak ifjú korában, Vitéztől és a magyar humanistáktól kapta az első ösztönzéseket. Vitéz, akit Georg Peuerbach szerint, „az északi népek közül a tudományok egyetlen szerelmesének, művelőjének és megújítójának”

tartottak, már 1461 (Peuerbach halálának éve) előtt „Pannonia és Dácia gazdagítására” páratlan értékű saját könyvtárat hozott létre, amelynek állományát „nagy költséggel különféle országokból szerezte be”.¹⁰ Vespasiano da Bisticci ugyancsak arról tudósít, hogy gyönyörű könyvtárába, amelyben mindenféle tematikájú írásokat gyűjtött, Vitéz Itália-szerte és Itálián kívül is kerestetett könyveket, és semmilyen költséget sem sajnált a szép és emendált szövegű kódexekre. Ha máshol nem lelték, Firenzébe írt, keresvén őket. Hazáját azzal nemesítette – írja Bisticci –, hogy könyvekkel látta el. Kevés latin nyelvű könyv létezett, amely az ő könyvtárában nem volt meg.¹¹ Mátyás előtt mindenekelőtt Vitéz példája lebeghetett, amikor 1487–1488 tájt Taddeo Ugoletót külföldi könyvbeszerző útra küldte. 1488-ban Ugoletó Firenzében volt,¹² ahol igen sok könyv másolását rendelte meg. Tudjuk, hogy Vitéz és Janus Pannonius korábban Vespasiano da Bisticci legjobb vevői közé tartoztak, s leginkább ennek köszönhető, hogy a firenzei humanista *Vitae* című könyvében megörökítette életüket (Handó György pécsi prépostéval együtt).¹³ Vitéz és Janus minden bizonnyal Mátyás olvasmányainak megválasztására is hatással volt, és könyvgyűjtéséhez is szakmai segítséget, felvilágosításokat nyújtott. Mint a Bibliotheca Corviniana fennmaradt több kódexe alapján vélhető, Mátyás már Vitéz és Janus halála, 1472 előtt gazdag humanista könyvgyűjteménnyel rendelkezett. Egy neki ajánlott haditechnikai traktátus, Roberto Valturio műve alapján úgy látszik, hogy könyvtára gyűjtését már 1465 körül elkezdte.¹⁴

Vitéz János és magyar humanista pártfogoltjai a külföldi irodalmárok támogatásában, megajándékozásában is élen jártak. 1453 áprilisában Enea Silvio Piccolomini, III. Frigyes császár titkára, aki később II. Pius néven (1458–1464) a pápai trónra került, levelet írt az említett Nicolaus Bariusnak. Ebből megtudjuk, hogy Vitéztől egy szép lovat, majd királyhoz illő prémeket kapott ajándékba.¹⁵ Mivel az előző év végén Vitéz és Barius III. Frigyes udvarában köszöntötte a magyarországi trónja elfoglalására induló ifjú királyt, V. Lászlót, Piccolomini pártfogoltját, feltételezhető, hogy Vitéz hálája kifejezéséül küldte az ajándékokat az olasz humanistának, akinek szerepe lehetett abban, hogy a császár végül engedélyezte a törvényes király Magyarországra távozását. Mint nagybátyja Piccolomininak, 1465-i itáliai követség idején Janus is egy szép lovat ajándékozott Battista Guarinónak, aki nem győzte kifejezni érte háláját a költőnek.¹⁶ Szokásos volt az ajándékozás protekciókérés esetében is. 1465. január 5-én – tehát még Janus római követsége előtt – Jacopo Ammannati Piccolomini kardinális három levelet írt Magyarországra.¹⁷ A Janusnak szólóban megköszöni a neki küldött ajándékokat, és

szabadkozik, hogy még nem tett eleget a költő kéréseinek.¹⁸ A kalocsai érseknek, Várdai Istvánnak szóló levélben szintén mentegetőzik amiatt, hogy II. Pius pápa közbejött halála miatt nem sikerült még Várdai megbízásait teljesítenie.¹⁹ A szóban forgó kéréseket, első helyen Várdai kardinálsi kinevezését, még 1463 őszen Mátyás király kezdeményezte a pápánál Rómába küldött követe, Márk knini püspök által.²⁰ Várdai pazar ajándékkal, egy gyönyörű pohárral nyomatékosította kérését Ammannatinál, aki hálálkodva azt írta, hogy ez az ajándék pohárszékének díszé és asztalának gyönyörűsége lesz. Mint a szövegösszefüggésből sejthető, Várdai egy nagy ritkaságnak számító, domborművel díszített, aranyozott ivóedénnyel ajándékozta meg a római bíborost.²¹

A könyvajándékok és -dedikációk átadói ugyancsak pazar jutalomban részesültek. Nem tudjuk, pontosan mivel honorálta Vitéz a neki dedikált számtalan könyvet, de bizonyos, hogy gazdagon megajándékozta szerzőiket. Az viszont közismert, hogy Mátyás fejedelmi módon viszonzta a neki dedikált vagy ajándékozott írói-költői alkotásokat. Jól ismert tanúbizonyága ennek Galeotto Marzio beszámolója, melyben a humanista leírja, hogy egy újévi ajándékozáskor az ő saját műveit tartalmazó, a királyi könyvtárban őrzött kódexek borítótábláját a király arannyal és ezüsttel rakta tele.²² A külföldi követek érkezésükkor és távozásukkor ugyancsak busás ajándékokban részesültek,²³ s még pazarabb ajándékokat vihettek haza megbízóik részére.

Vitéz János nagyszabású kultúrprogramja alapján, valamint az Itáliában tanult magyar humanisták és itáliai barátaik közreműködésével Mátyás királlyá koronázása

(1464) után felgyorsult a humanista kultúra módszeres magyarországi kiépítése. Az uralkodó mindenben támogatta Vitézt és a püspök köré csoportosuló humanistákat, azok viszont munkásságukkal és külföldi kapcsolataik felhasználásával a király nemzetközi tekintélyének növeléséhez járultak hozzá.

A külföldi kulturális kapcsolatok létrejöttében nagy szerepük volt Magyarország diplomáciai összeköttetéseinek, amelyek Mátyás uralkodásának elején a római kúriában működő humanistákkal voltak a legszorosabbak.²⁴ A diplomáciát alakító magyar követek szinte mind a Vitéz köréhez tartozó, Itáliában végzett humanisták közül kerültek ki. Magának Vitéznek a diplomáciai tevékenysége a korona visszaszerzéséig elsősorban a III. Frigyessel való tárgyalásokra terjedt ki, és ezzel egyidejűleg a magyarok körében leginkább a császári udvarban működő Enea Silvio Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa humanista befolyása érvényesült.²⁵ A pápa barátjaként Vitéz a Szentszéknél gyakorlatilag mindent elért, amit csak akart. Még II. Pius életében kezdődhettek a tárgyalások a pozsonyi magyar egyetem, az Academia Istropolitana alapításáról. Szentszéki követségének idején Janus Pannonius egyik fő megbízatása az egyetem engedélyezésének megszerzése volt. Az alapítás Vitéz érdeme, de a kérelmek Mátyás nevében íródtak, ami teljes garanciát jelentett az intézmény létrejöttére. A pozsonyi egyetem alapításával kapcsolatban Vitéz egykori alma matere, a bécsi egyetem tanárának, Leonhard Huntzpichlernek a véleményét is kikérte, aki tanácsai megfogalmazásához közép-európai és sajátos magyar szempontokat is figyelembe vett. A professzor helyeselte, hogy Magyarországon egyetem

3. Galeotto Marzio éremportréja, 15. század második fele, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum (Kat. 12.2)

4. Janus Pannonius görög nyelvű evangéliumos könyve, 10–11. század, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár (Kat. 12.7)

létesül, amely szlávoknak és görögöknek egyaránt elérhető lesz. A grecofil magatartás a humanistáknál természetes volt, amit még növelt a közös török veszély. Ritóókné Szalay Ágnes feltételezte, hogy Vitéz és a görög származású kardinális, Bessarion, akik Bécsben személyesen is találkozhattak, valamilyen közös tervet dédelgetett e téren. Erre engednek következtetni a Geórgiosz Trapezuntiuszal való szoros kapcsolatok 1467-ben, majd Johannész Argüropulosz Magyarországra hívása (1471).²⁶ 1450-ben, a *De liberorum educatione* keletkezésekor Enea Silvio Piccolomini fájalta, hogy V. László nem tanult görögül. Fontosnak tartotta, hogy a jövőbeni magyar uralkodó görögül tudjon, mivel, mint megjegyezte, Magyarországon sok a görög.²⁷ A magyar egyetemmel kapcsolatban talán ezt is figyelembe vették. Ismeretes, hogy Mátyás utódjelöltje, Corvin János már görög nyelvi és irodalmi képzésben is részesült.²⁸ A pozsonyi egyetem alapításakor – s később is – még azzal a lehetőséggel számoltak, hogy sikerül kiűzni a törököt Konstantinápolyból és Jeruzsálemből. Ebben a perspektívában Magyarország kulturális centrumként híd szerepet tölthetett volna be Bessarion Firenzében megvalósult álma, az újraegyesült keleti és nyugati kereszténység között. Az unió létrejötté (1439) leginkább a kardinálisnak volt köszönhető, aki haláláig (1472) küzdött az egység tényleges megvalósulásáért és fennmaradásáért.

1465. évi itáliai követsége alkalmával Janus ellátogatótt Ferrarába és Firenzébe is, könyveket vásárolt, s felújította 1458-ra visszanyúló régi ismeretségeit és barátságait. A magyar–firenzei kapcsolatok ettől fogva 1472-ig állandóan erősödtek, s a Bessarionnal, valamint a római humanistákkal való összeköttetések mellett a legnagyobb hatásúak voltak. 1469-ben valóságos magyar kolónia élt Firenzében, amelynek élén Garázda Péter, Janus és Vitéz rokona állt. A magyar ifjút szoros barátság fűzte Bartolomeo Fonzióhoz, és több olyan firenzei irodalmár, így Vespasiano da Bisticci, Ugolino Verino, Pietro Cennini és mások kedvelték őt, akik később szerepet kaptak Mátyás udvarának kultúrájában. Közeli kapcsolatban állt Lorenzo de' Medicivel és Marsilio Ficínóval,²⁹ az utóbbi, mint tudjuk, 1469-ben övele juttatta el Janusnak a már említett, Platón Symposionjához írt kommentárját.³⁰ Jól ismert, hogy Janus a költeményeit, köztük a neoplatonikus elemeket tartalmazó *Ad animam suam* című elégiáját³¹ küldte el Platón firenzei interpretátorának.³²

Ficino és Lorenzo de' Medici, valamint a firenzeiek Platón iránti lelkesedésüket leginkább Bessarion barátjának, a görög Johannész Argüropulosznak köszönhették, aki elsősorban Arisztotelész műveit elemezte a firenzei egyetemen. Argüropulosz Bessarion kardinálissal baráti kapcsolatban állt, és 1457 vége óta tanított Firenzében, ahol igen nagy anyagi és erkölcsi megbecsülésnek ör-

vendett.³³ Iskoláit már Itáliában végezte, ennek volt köszönhető, hogy az Itáliában élt görögök közül ő ismerte a leginkább a nyugati skolasztikát, amelyet filozófiai gondolkodásában Arisztotelésszel és Platónnal, valamint más görög filozófusokkal és egyházatyákkal sikerült ötvöznie.³⁴ Ismeretes, hogy 1472-ben Magyarországra szóló meghívást fogadott el, útra kelése azonban a Mátyás elleni összeesküvés és magyar pártfogói halála miatt megghiúsult. Meghívták Magyarországra tanítványát, Bartolomeo Fonziót is,³⁵ azonban a Mátyás elleni összeesküvés miatt ő sem utazott ide.

A Firenzében tanult magyarok – eszmei irányítóikkal, Vitézzel és Janusszal a háttérben – hazájuk és Firenze politikai érdekkapcsolatai megerősítéséhez is hozzájárultak. Ismeretes, hogy Bajoni István magyar követ javaslatára, Firenze város és Lorenzo de' Medici 1469 legvégén egy oroszlánpárt ajándékozott Mátyásnak. Garázda Péter, akivel küldeni szerették volna őket, elhárította magától a feladatot, és azt javasolta a Signoriának, hogy Telegdi (Leontius, Oroszlanos) Jánosra bízják az elkísérésüket.³⁶ Mátyás Bécsben vette át az állatokat,³⁷ szimbolikusan érzékeltetve a császárváros lakóival és III. Frigyes császárral, hogy Firenze hódol előtte, és a világi uralkodók uralkodójának, vagyis a császárnál is különbnek ismeri el. Az oroszlánokat megköszönő levelet a király nevében feltehetően Janus Pannonius fogalmazta meg, aki az ajándékküldésnek négy epigrammát is szentelt.³⁸ Az egyikben a király külseje és jelleme, valamint az oroszlán megjelenése és tulajdonságai alapján teremt azonosságot Mátyás és az állatok királya között.³⁹ Az ókori fiziognómiai ismeretek reneszánsz kori újjáélesztése jegyében Mátyást is gyakran ábrázolták az oroszlán-fiziognómiának megfelelően.⁴⁰ Köztudott, hogy a királyt később kialakított hatalmi reprezentációjában, mely élete végén grandiózus méreteket öltött, nápolyi felesége, Aragóniai Beatrix és rokonsága mellett leginkább Lorenzo de' Medici és a firenzei humanisták támogatták. Ennek első kifejezése volt az oroszlánpár Mátyásnak ajándékozása és Bécsbe küldése.

Az oroszlánok küldésének ténye a maga szimbolikus jelentésével arra vall, hogy Firenze és a magyar humanisták korán megjelenítették elvárásaikat Mátyás hatalmi aspirációival szemben. Az imperatori címet már Janus Pannonius meglebegettette előtte. „Király is vagy, és császár is” – írta 1467-ben Mátyásnak, Plutarkhosz *De dictis regum et imperatorum* címmel latinra fordított művét ajánlva neki. Magyarázatul még hozzátette: „Király méltóságod szerint, császár folytonos hadviselésed következtében.”⁴¹ Sőt Mátyás egészen Traianus lehet – olvassuk –, vagyis a római császárhoz hasonlóan, aki megújította a birodalmat, Mátyás a hanyatlásnak indult keresztény világot élesztheti fel, ha engedelmeskedik bizonyos

feltételeknek, így például hallgat a jók tanácsaira, mindenki vele kapcsolatos fontos elvárásainak eleget tesz, és Isten nagy kedvezését kérve halad előre.⁴²

Mátyás király Corvinus melléneve ugyancsak az összeesküvés előtti magyar–firenzei együttműködés eredményeként jött létre, és – *nomen est omen* – a német-római császári hatalom elnyerésére vonatkozó aspirációkat testesítette meg. A Corvinus név Bartolomeo Fonzio egyik 1472. évi levelében szerepel először,⁴³ amelyhez mindenekelőtt Fonzio barátja, Garázda szolgáltathatott adatokat. Maga a király nem használta, de törvénytelen fiának, Jánosnak, aki 1473-ban született, ez lett a vezetékneve. Az ókori történelemből jól ismert névvel ki lehetett fejezni, hogy a rómaiaktól származtatva őt le, Mátyást az olaszok a magukénak vallják.⁴⁴

5. Vitéz János esztergomi érsek (†1472) sírköve, Esztergom, Bazilika, kriptá

A római származás mintegy legitim alapot nyújtott volna arra, hogy Mátyás a (német-római) császári trónra emelkedjék. Ludovico Carbone, Janus egykori ferrarai iskolatársa, már 1475 körül nyíltan megfogalmazta az olaszok erről szóló elvárásait.⁴⁵ Ezeknek a létrejöttében nagy szerepe volt a király 1475. évi, törökön aratott győzelmének, Szabács vára visszafoglalásának, valamint az Aragóniai Beatrixszal kötött eljegyzés 1475. évi közzétételének, a közelgő magyar–itáliai, vagyis magyar–„római” frigynek. Rómában az egekig magasztalták Mátyást. Jacopo Ammannati Piccolomini ezt írta Gabriele Rangoni egri püspöknek 1476. március 7-én: „Mátyás királyt már az egekig emeltük, a legyőzhetetlen fejedelemnek a dicsősége Rómában már nem lehet nagyobb a jelenleginél.”⁴⁶ Mátyás római népszerűsége arra enged következtetni, hogy a királyról készült egykori freskó a Campo dei Fiori egyik házán⁴⁷ esetleg már akkortájt keletkezhetett.

Az 1472. évi Mátyás elleni összeesküvés – úgy tűnik – korántsem jelent akkora cezurát a 15. századi magyar kultúrában, mint amilyennek első ránézésre látszik. Felocsúdva a Vitéz és Janus Pannonius bukása okozta traumából, egykori firenzei barátai újra megtalálták Garázdat és Bátor Miklóst.⁴⁸ Az utóbbit Ficino talán 1470-ben ismerte meg Firenzében, ahová a püspök Mátyás megbízólevelével érkezett.⁴⁹ Ficino és az itáliai humanisták magyar kapcsolatai három-négy év szünet után, Francesco Bandini Magyarországra érkezését követően a régi barátságok mentén haladtak tovább. Az említettek, valamint Várad Péter⁵⁰ kívül Ficino és a firenzei neoplatonikusok más magyarral – úgy tűnik – nem kötöttek újabb barátságokat, kapcsolatokat.⁵¹ Várad egykor az összeesküvő Vitéz pártfogoltja volt, s őrizte Janus Pannonius emlékét, akinek a verseit Mátyás megbízásából gyűjtötte össze.⁵² Callimachus Experiensnek 1483 tájt Budán Janus Pannonius és Garázda Péter költeményeit mutogatta.⁵³ Nem sokkal ez után (1484) kegyvesztett lett, börtönbe került. Ioannes Pannonius, Ficino kritikus – aki még a legújabb külföldi szakirodalomban is nemegyszer, tévesen, Janus Pannonius néven szerepel –, ugyancsak régről, még a firenzei humanista kora ifjúságától kezdve ismerte levelezőpartnere munkásságát.⁵⁴ Elmondható, hogy az 1480-as években, az egyetlen Váradit kivéve, a firenzei–magyar humanista kapcsolatok képviselőinek csoportja magyar részről nem egészült ki új személyekkel.

Mátyás kultúrapártolásában meghatározó jelentőségű volt Vitéz és az Itáliában tanult magyar humanisták példája és hatása, még akkor is, ha az összeesküvés után a király hallani se akart róluk. Magyarországon 1472-ig kialakultak a humanista kultúra legfontosabb feltételei és intézményei, sőt a későbbi kulturális kapcsolatok tekintélyes része is létrejött, és a király személyes imázsának, valamint hatalmi reprezentációjának fontos elemei is megfogalmazódtak. Az 1480-as évek második felének nagy kulturális újjászerveződésében magukat az intézményeket, jelenségeket, sőt személyeket tekintve nem sok újat találunk. Úgy tűnik, hogy Mátyás 1479-ben nem másnak, mint a Vitéztől korábban Magyarországra hívott Johannész Argüropulosznak kívánt felkínálni tanári állást, azonban a görög tudós a meghívást ezúttal, úgy látszik, nem fogadta el.⁵⁵ Ezután Mátyás Ficinóhoz fordult, Bátor Miklós kérésével is megtámogatva a meghívását, de Ficinót sem sikerült megnyernie.⁵⁶ Fonzio, akit 1471 tájt Vitéz és Garázda hívott meg, végül 1489-ben jutott el Magyarországra. Mint tudjuk, a Corvina-könyvtár állománygyarapításában fontos szerepet töltött be.

Vitéz hajdani példáját követve Mátyás is külföldi útra küldte Taddeo Ugoletót, hogy gyarapítsa könyvtárát. A pozsonyi egyetem helyett, amely Vitéz halálával és a tanárok eltávozásával megszűnt, Ludovico Carbone értesülése szerint a király már 1475 tájt új egyetemet akart létesíteni.⁵⁷ A budai Scholáról szóló adatok⁵⁸ is arra utalhatnak, hogy a király az egyetemalapításról nem tett le. Újraindult a világi tematikájú könyveket sokszorosító nyomdászat is, ha nem is magyarországi nyomdával, de magyar szerző (Thuróczi) művével.⁵⁹ Talán még az sem véletlen, hogy a magyar nyomdászat 1487. évi újjáéledése éppúgy a magyarok történetével kezdődik, mint a Vitéz kezdeményezésére megvalósult első magyar nyomdái, melyben először a *Chronica Hungarorum* jelent meg.⁶⁰ Ha a magyarországi reneszánsz és humanizmus tartalmi elemeit tekintve Vitéz halála után nincs is sok újdonság, lényeges minőségi különbséget jelent az előzményekhez képest, hogy az 1480-as évek második felében, Bécs ostroma és Mátyás ausztriai hadi sikerei után, természetesen új hangsúlyokkal és új szereplőkkel is bővülve, a korábbi intézmények és humanista kezdeményezések kivételes grandiozitással és monumentalitással újultak fel.

- ¹ FEUERNÉ TÓTH 1973, 373–385.
- ² CALLIMACHUS 1963, 32–34.
- ³ VITÉZ 1987.
- ⁴ PAJORIN 2001, 651–653.
- ⁵ Vö. VITÉZ 1987, 61.; *Matricula et Acta Hungarorum* 1941, 425–426.
- ⁶ Idézi BALOGH 1975a, 20.
- ⁷ MARTIUS 1934, 5.; MARZIO 1977, 18.
- ⁸ BORONKAI 1987, 13.
- ⁹ MARTIUS 1934, 30–33.; MARZIO 1977, 91–98.
- ¹⁰ „tu ... qui apud omnes arcticas nationes unicus ex maximis earum [scilicet bonarum artium] amator, cultor atque renovator habearis, ... Hinc factum est, ut te patrem creatoremque cognoscant, pretiosissima bibliotheca ... Daciam Pannoniasque locupletatum, ... Codices enim ... sumptibus magnis e diversis regionibus ad te adductos esse palam est ...” Prohemium in tabulas Varadienses ad reverendissimum Johannem episcopum Varadiensem.” *Analecta* 1880, 176.
- ¹¹ „E delle prime cose che principiò, si fu che fece ordinare una bellissima libreria, et volle che fussino libri in ogni facultà, et fecene cercare in Italia et fuori d'Italia, et molti che non si trovavano gli fece iscrivere in Firenze, non guardando a spesa ignuna pure che fussino et begli et emendati. Nobilitò quella patria di farvi venire tutti i libri vi si trovarono, così composti come traducti, et erano pochi libri nella lingua latina ch'egli non avessi.” BISTICCI 1970, 321.
- ¹² Lásd Bartolomeo Fonizio 1488. január 30-i levelét Mátyáshoz. FONTIUS 1931, 36.
- ¹³ BISTICCI 1970, 319–342.
- ¹⁴ MAROSI 1993, 17.
- ¹⁵ PICCOLOMINI 1918, 144. No. 73.
- ¹⁶ *Analecta* 1880, 146–147.
- ¹⁷ AMMANNATI PICCOLOMINI 1997, I. 602–607.
- ¹⁸ AMMANNATI PICCOLOMINI 1997, I. 602–603.
- ¹⁹ AMMANNATI PICCOLOMINI 1997, I. 600.
- ²⁰ AMMANNATI PICCOLOMINI 1997, I. 598–599:2. j.
- ²¹ „Erit id poculum abaci nostri ornamentum, mensae voluptas ... Caelationes et inaurationes et artificia huiusmodi eo aestimantiora apud nos sunt, quo et rariora.” AMMANNATI PICCOLOMINI 1997, I. 601.
- ²² MARTIUS 1934, 23.; MARZIO 1977, 73.
- ²³ Bővebben lásd BALOGH 1966, 766–767.
- ²⁴ KLANICZAY 1976, 190.
- ²⁵ Bővebben lásd PAJORIN 2007, 815–827.
- ²⁶ KLANICZAY 1990, 577–580., 584.; RITOÓK-SZALAY 1996, 162–164.; RITOÓKNÉ SZALAY 2002, 13.; EKLER 2007, 265–267.
- ²⁷ PICCOLOMINEUS 1571, 981.
- ²⁸ Vö. NALDIUS 1880, 279–280. 352–360. sor.
- ²⁹ DANELONI 2001, 451–455. Garázda Péterről lásd még: V. KOVÁCS 1957, 48–62.; MIKÓ 1983, 49–75.
- ³⁰ HUSZTI 1925, 27–32.; HUSZTI 1930, 26–29.
- ³¹ KOCSISZKY 1980, 192–209.; JANKOVITS 2006, 379–387.
- ³² HUSZTI 1925, 31.; HUSZTI 1930, 36.
- ³³ HUSZTI 1931, 176–177.; KLANICZAY 1976, 177.; FIELD 1988, 107–126.
- ³⁴ MONFASANI 1993, 163., 169.
- ³⁵ V. KOVÁCS 1957, 54.
- ³⁶ HUSZTI 1931, 272.; GENTILE 1994, 92.; RITOÓKNÉ SZALAY 2002, 135–136.
- ³⁷ HUSZTI 1931, 272.
- ³⁸ HUSZTI 1931, 272.
- ³⁹ Vö. IANUS PANNONIUS 1784, pars 1., 586. epigr. 295.
- ⁴⁰ BÉKÉS 2004, 77–94.
- ⁴¹ MAROSI 1993, 18. Vö. „Et rex es et imperator... Rex dignitate, imperator assidua rerum bellicarum tractatione”. *Analecta* 1880, 31–32.
- ⁴² Vö. *Analecta* 1880, 32.
- ⁴³ FONTIUS 1931, 12.
- ⁴⁴ KULCSÁR 1990, 17–35.
- ⁴⁵ „Utinam dies illa cito adveniet, qua Romanorum regem, imperatoremque Matthiam videamus. ...quemadmodum super Mathiam apostolatus sortem cecidisse novimus, ita de altero Matthia nobis sperare conceditur fore aliquando, ut ei sors imperatoria contingat...” CARBO 1987, 194. A Corvinus névről lásd még RITOÓKNÉ SZALAY 2002, 103–108.
- ⁴⁶ „Rex Mathias in caelo apud nos est, gloria invicti principis maior esse Romae non potest.” AMMANNATI PICCOLOMINI 1997, II. 2025.
- ⁴⁷ BANFI 2005, 268–270. (bővebb irodalommal).
- ⁴⁸ Bátori Miklósról lásd *ÚMIL* 2000, 173.; *Báthory Miklós* 2007.
- ⁴⁹ GENTILE 1994, 97.
- ⁵⁰ Váradi Péterről lásd *ÚMIL* 2000, 2370.; VÉBER 2006, 397–419.; VÉBER 2007, 168–179.
- ⁵¹ REES 1999, 72.
- ⁵² *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény* I. 1998, 422–425.
- ⁵³ Vö. HUSZTI 1927, 315.
- ⁵⁴ PAJORIN 1999, 59–68.
- ⁵⁵ GENTILE 1994, 97.
- ⁵⁶ GENTILE 1994, 97.
- ⁵⁷ „Mathias ... de novo in Pannonia studio erigendo cogitat, et nisi cavetis, praeclara quaedam ingenio vobis eripiet.” CARBO 1987, 193–194.
- ⁵⁸ Heltai Gáspár beszámolója mellett lásd még Székely István *Chronikájának* megjegyzését, idézi BALOGH 1966, I. 691.
- ⁵⁹ MÁLYUSZ 1967.
- ⁶⁰ BORSA 1989, 338–353.; BORSA 1996, 112–115.